

I Nilsen, R. Å. & Veiden, P. (red.) (1998): Sosiologisk fantasi. Essays. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Til forsvar for den moderniserte nordlending

AV UNN DORIS KARLSEN

I kveld ble vi satt ut til foten av Nordkapp, i en åpen båt. Mine foreldre, som er sårbente, ble igjen i båten, selv klatret jeg, dessverre sammen med hundre andre, med stort besvær helt til toppen av klippen. Det gjaldt å få med seg midnattssola på det laveste, som vi gikk glipp av i går. Men den tok oss ved nesene igjen, den omga seg med en vidunderlig hvit sky, som Aeneas da han gikk inn i Karthago, og vi gikk ned igjen som bikkjer i full tåke. Bortsett fra det kunne vi konstatere der oppe at jorda er rund (men det ser man like bra fra Sainte-Adresse) og jeg så en døvstum østerriker som drar Norge rundt på tråkjerre og tre samer. Det er bare det at jeg har sett nok av samene, de er en kjempemessig vits.»

Jean-Paul Sartre i brev til Simone de Beauvoir, Hammerfest, 24. juli 1935.¹

La gjerne Nord-Norge innta deg. La mørketidas poesi og midnattssolas skimmerglans innta kropp, hode og hjerte. La deg fascinere av mengdene av sølvglinsende fisk som gjennom yre sprang langt, langt over havoverflaten viser deg et glimt av en annen verden. Sett pris på de trolske skogene og de hemmelighetsfulle viddene, og drøm gjerne om den overflod av skjønnhet som ligger i fjellene. Lytt med andakt til rypas knatring i grålysningen en oransje høstdag, og la deg beta av reinflokkenes vandring over ugjestmildt landskap.

Ja, la gjerne Nord-Norge innta deg, men glem likevel ikke at Nord-Norge også er noe mer. Glem ikke at det finnes flere nordnorske virkeligheter. At det finnes flere nordnorske virkeligheter enn den du ser på postkortene tyske turister hamstrer med seg når de stopper en times tid i Tromsø, hast-

ende på vei mot Nordkapp. Det finnes mer enn hvitmalte nordlandsstuer som klamrer seg fast på forblåste odder ytterst ut mot det piskende, voldsomme storhavet. Nord-Norge består av mer enn barske fiskere som tygger skrå mens de bannende haler opp garn stappfulle av feit, sprellende torsk. Det finnes mer enn sjarmerende barn i samekofter som poserer smilende og scenevante ved siden av tamme reinsdyr. Nord-Norge er mer enn fisk, rein-skillegjerder og Oluf-kloninger. Glem ikke det – og la så gjerne Nord-Norge innta deg.

Lysten til, ja trangen til, å si noe om det *andre* Nord-Norge, det Nord-Norge som ikke ser fullt så flott ut på postkort på vei til Hamburg, Tokyo eller New York, har vært der lenge. Helt siden jeg oppdaget at bøkene og filmenes Nord-Norge er noe annet enn det Nord-Norge jeg selv kjenner. Kanskje er ikke mitt Nord-Norge interessant nok eller eksotisk nok? Bilder av bleike barn foran dataskjermer som eksperimenterer storøyd med Internett og dataspill, kvinner og menn foran samlebåndene i industrihallen; det kan vel ikke være det *egentlige* Nord-Norge?

«*Avsides inn i eventyret ligg det*»

En vandring inn i spenningen mellom 'det eksotiske Nord-Norge' og 'mitt Nord-Norge', innledes best gjennom et historisk tilbakeblikk. Fortidens stemme er stadig nærværende og danner en uunngåelig klangbunn for så vel nåtid som fremtid. Vi må lytte også til den. Hvordan betraktet en Nord-Norge i tidligere tider?

Det mangler ikke på gamle framstillinger av Nord-Norge – av ymse kvalitet – , og disse er morsom lesning. Morsom fordi mye av det som ble skrevet er så outrert og så langt ute på viddene – bokstavelig talt – at det framstår som ufarlig. I tillegg er det tankevekkende og interessant lesning også fordi det er mulig å trekke paralleller til skildringer fra vår egen tid. Her vil jeg vise til noen få av de mange reiseskildringer som har vært skrevet i tiden etter middelalderen. En del av disse inneholder historier og fortellinger som helt åpenbart ikke har rot i virkeligheten og som framstår som sprelske produkter av den frie fantasi. Av den grunn kan en naturligvis diskutere deres relevans og informasjonsverdi – om en skulle mene at *det* har noe for seg. Imidlertid oppfatter jeg den verdi de har som morsomheter og kuriositeter som mer eller mindre udiskutabel – og enkelte ganger er det i grunnen verdi nok. I tillegg, og kanskje viktigst av alt, kommer at denne typen fortellinger

uavhengig av alle former for sannhetsgehalt nok med stor sannsynlighet har vært med på å bidra til mytene om Nord-Norge.

Reiseskildringer, forsknings- og annen litteratur fra århundrene før vårt har i første rekke framstilt den nordnorske landsdelen som eksotisk, spennende, annerledes og farlig. Det ugjestmilde klimaet, de intense naturkraftene, den steile og dramatiske naturen, mørketida og avstanden til sivilisasjonen er det som har blitt vektlagt. Spennende og skremmende historier har blitt fortalt, med naturfenomener som viktige ingredienser. Kjempebjørner og havormer, ville menneskelignende vesener og huldrer – alle spilte de sentrale roller når scenene fra Nord-Norge ble skildret.

I 1520 karakteriserte erkebiskop Erik Valkendorf² Nord-Norge i bibelske termer – som seg hør og bør en biskop. Han mente at Nord-Norge kunne sammenlignes med en helvetes forgård og en skjærsild. Landsdelen var utsatt for sterk tørke, skrev han – rystet til sjelen, og skjult i det voldsomme havet fantes det enorme sjøuhyrer som spiste mennesker. Erkebiskopen var langt fra alene om denne typen lite flatterende karakteristikk av landsdelen. Tyskeren Michael Beheim skrev etter sin reise i Nord-Norge at han aldri i sitt liv så et fælere, villere, mer forunderlig land. «Hvor man enn ser ut over landet møter øiet intet uten selsomt dannede fjell,» sier han, og slår fast at «det kan man kalle et heslig land».

Heller ikke folket som levde i pakt med denne umulige og utøylede naturen fikk være i fred for nærgående karakteristikk – og disse gikk stort sett i nordlendingens disfavør. Nordlendingen var vill og utemmet, umoralsk, ureinslig, naiv, kunnskapsløs og svak for det sterke. Beheim skriver:

I landet finner man kristne og hedninger om hverandre; og ville lapper bor i skogene langt borte fra andre mennesker... Men i en annen ørken og i et særskilt strøk bor et folk som kalles «skrælinger», og som bare er av tre spans's høide. De lever i huler som de selv graver, og hvor små de er, så er de dog frekke og stridbare. Av lær og tre gjør de sig fartøier og seiler på dem uten frykt, endog dypt under vannet. De spiser bare det friskslakede og rå kjøtt eller fisk og drikker blod dertil.

Den nordnorske kvinnen ble gjerne tildelt en egen plass i disse beretningene. Forfatterne var i all hovedsak menn, og for dem framsto den nordnorske kvinnen som mystisk og egenrådlig, men vakker. Hun var i besittelse av en særegen makt over de menn som kom i hennes vei. Hun hadde dessuten kjennskap til legende urter og til trolldom, og av den grunn skildret en den nordnorske kvinnen i en stemning av skrekkblandet fryd. I boka *Dagar og netter i nord. Ein franskmanns vandreliv i Norge i 1870-åra* avslører Paul B.

Du Chaillu en sterk fascinasjon over de nordnorske kvinnene, og flere steder kommer han med maleriske beskrivelser av deres utseende. Han skriver blant annet:

Denne grenda syntest vera møteplass for unge jenter frå gardane ikring. Nokre av dei var virkelig vakre og hadde lyst hår, blå augo og raude kinn, og dei såg ut som levande bilete av helse, glede og lykke.

Men i tillegg til dette, som med en viss velvilje i bunnen kan tolkes i positiv retning, ble den nordnorske kvinnen også omtalt som lettlivet og lett på tråden. Franskmannen La Martinières skrev fra sine reiser på 1600-tallet:

De [beboerne i Varanger – min tilføyelse] var dumme og vellystige, særlig kvinnene som hengav sig til den første og beste når det kunde skje uten at mennene fikk vite det.

I tillegg til at den nordnorske kvinnen ble sett på som trolldomskyndig, finner vi flere steder henvisninger til nordlendingen i seg selv som trollmann. Spesielt ble samene knyttet til trolldom. La Martinières hevdet at nesten alle som bodde nord for Polarsirkelen var overtroiske trollmenn. Som et eksempel på det skriver han:

I hvert hus var der en stor sort katt som blev holdt høit i akt og ære, idet de snakket til den som om den hadde forstand. De gjorde intet uten å fortelle den det, da de trodde at den kunde hjelpe dem. Og de gikk hver aften ut av sine hytter for å rådføre sig med den... Skjønt dette dyr har ansikt som en katt, så tror jeg dog, på grunn av dets blick som er forferdelig, at det er en husdjevle.

Nordlendingen som lat, umoralsk og overtroisk er noe som går igjen i flere av skildringene fra hele perioden. En slags tvilsom lykke var det kanskje da at nordlendinger flest aldri fikk tilgang til disse karakteristikkene av seg selv. Analfabetisme og generell fattigdom gjorde at bøker ikke var det mest framtrædende interiør i nordlendingens hjem. Likevel, bildet er ikke udelt negativt, og det finnes dem som har omtalt Nord-Norge og nordlendingen i positive ordelag. Pietro Querini³ er blant dem, og i hans fortellinger etter forliset ved Røst i 1432 beskriver han innbyggerne på Røst som rettlivede, moralske og tillitsfulle. De er fromme kristne som aldri banner eller bruker djevelens navn, skriver han.

Fra plagsom midnattssol til nordnorsk svermeri

I skildringene utover sytten- og særlig attenhundretallet ble inntrykket av og beskrivelsene av Nord-Norge og nordlendinger flere, og de ble en smule mer nyanserte. En kan tenke seg flere årsaker til det. Utbygging og forbedring av kommunikasjonsmidlene gjorde at det ble mulig for flere å reise nordover. Etter hvert som nasjonalstaten Norge ble gjennomorganisert, fikk stadig nye grupper av byråkrater sine virker nordpå. Dette førte til at Nord-Norge ikke lenger var et sted utelukkende for spesielt interesserte. I skildringene ble det nå gitt rom for Nord-Norge som eksotisk og spennende i en mer positiv forstand. I tillegg til de utilslørt negative oppfatningene som ble illustrert i avsnittene foran, oppsto på denne tiden også et visst svermeri for landsdelen. Nord-Norge framsto plutselig som et godt sted å bo, et sted hvor det bodde sunne og sterke mennesker med en rolig og stabil livsførsel som levde omgitt av landlig idyll.⁴ Fram til 1870-tallet skildret de fleste besøkende den nordnorske naturen som stygg og uskjønn, og midnattssola som en plage. Gustav Peter Blom skrev for eksempel at »Lofoten er saa blottet for Naturskjønhed som vel mulig». Men siden var det nettopp naturen som ble trukket fram som Nord-Norges største fortrinn. Naturens rikdom i form av rype, storfugl, laks og annet vilt og fisk ble lovpriset fra mange hold, og ivrige jegere og sportsfiskere fra de bedrestilte klasser benyttet de nordnorske vidder og lakseelver som sine private rekreasjonsområder.

Felles for de tidlige framstillingene av Nord-Norge var at de med få unntak var skrevet av observatører, av utenforstående, av besøkende – og da gjerne av embetsmenn, folk sørfra og turister fra andre land. En må ha lov til å anta at dette satte sitt preg på framstillingene. De som skildret og skrev var mennesker som oppholdt seg i Nord-Norge for kortere eller lengre perioder, og som i tilfellet med de sørnorske embetsmennene dertil oppholdt seg i landsdelen mer eller mindre ufrivillig. De var ofte høyt utdannede personer, og det var også med på å gjøre avstanden til den uskolerte fiskerbonden større. Det er ikke vanskelig å tenke seg at denne typen utgangspunkt ikke var det aller beste for å gi et positivt – eller i det minste balansert – bilde av landsdelen.

Innenfraperspektiver, oter, kenguruer og andre rare ting

Dagens framstillinger av Nord-Norge ser naturligvis svært forskjellige ut fra de som Querini, Valkendorf, Beheim og andre skrev ned etter sine reiser. Nord-Norge er ikke lenger en like ekstrem utpost i forhold til hovedstaden og i forhold til resten av Europa som en gang var tilfelle. Det til tross for at Hammerfest antageligvis fremdeles i en viss forstand ligger lenger fra Oslo, enn Oslo ligger fra Hammerfest. I dag er det dessuten i større grad slik at det er nordlendingen selv som skriver om sin landsdel. Ja, innenfraperspektivet i forskningen og debatten omkring Nord-Norge er etter hvert blitt så hett omfavnet, at en nesten kan få inntrykk av at andre enn nordlendingen selv ikke er velkomne til å uttale seg om det som går for seg i landsdelen.

Mangt og mye er skrevet og blir skrevet om Nord-Norge. Allerede i 1915 bemerket Nynorskavisen «Den 17. mai» at «det er vorten som ei sykje aa skriva um Nord-Norig. Folk snertar nordover og ser midnatsola fraa eit promenadedekk eller ein prestegaardsveranda. So skriv dei i blada og fortel um eventyrlandet der folk og fe er so furans forunderlegt». ⁵ Dagens forfattere griper fatt i ulike temaer og områder. Noen skriver om det særegne lokale. Om tilknytningen til fiskeri og til jordbruk, og om den spesielle års- og døgnrytme som denne skaper. Andre skriver om det påståtte savnet – bevisst eller helst ubevisst – etter å lære om oter og fiskebruk på skolen i stedet for om kenguruen og det sentrale Østland. Det skrives om hvordan søringene har ødelagt nordlendingens selvbilde og nordlendingens kultur, blant annet via kulturimperialistiske medier. Det skrives om sjamanen og reinskillegjerdet, om læstadianer-forsamlingen og om runebomma. Og om fiskerens slitte arbeidshender som rommer et hav av lokal kunnskap.

Alt dette er ting som er spennende å høre om, og det er ting som framstår som eksotiske, vakre og *fremmede* – også for meg som nordlending. I tillegg er det fremdeles det spesielle, det særegne og eksotiske Nord-Norge som trekkes fram, med altså den smule forskjell at nå er det nordlendingen selv som gjør nettopp det. Mang en akademisk nordlending har gjort forskning på eller det noen med en viss ironisk snert vil være tilbøyelig til å kalle 'romantisering av' landsdelen til livsoppgave og fulltidsbeskjeftigelse – og ikke er det nødvendigvis verken noe galt eller klanderverdig med det. Sett fra en rasjonell synsvinkel er det slett ingen dårlig strategi å skaffe seg en nisje i et ellers fullpakket samfunnsforskermarked. Og at det er verdifullt med nordlendinger som forsker på Nord-Norge skulle det ikke være nød-

vendig å diskutere. Det en derimot kan diskutere – og som forekommer meg ikke så rent lite pussig – er at den landsdelen hvor en har tilbrakt hele sitt liv, skal fremstå som så fremmed når en leser om den i faglitteraturen. Dette er en fremmedhet som går utover den som menigmann av og til kan oppleve under lesing av fagtekster. Det er en fremmedhet som skapes av mer enn den vitenskapelige fagterminologi og den akademiske språkføring.

Å føle seg fremmed i annerledesheten – en ung nordlendings betroelser

Den nordnorske landsdelen har langt på vei blitt behandlet med antropologens verktøyer, som et fremmed og særpreget samfunn. Det har vært det spesielle som har vært det interessante, og landsdelen har derfor i stor grad framstått som nettopp det: som spesielle. Her kan vi iallfall *ane* likhetstrekkene mellom de gamle framstillingene og dagens framstillinger av Nord-Norge. Jeg vil våge den påstand at det er den samme type elementer som har blitt vektlagt – om enn i noe forskjellig skrud – helt fra oldtidens fortellinger om Thule og fram til litteratur fra vår egen tid. I dag som for 100 år siden: Nord-Norge er spesielt, eksotisk og annerledes – og det i et land som er et annerledesland fra før av, for å bruke et noe forslitt uttrykk fra forrige EU-kamp. I *Nordnorsk kulturhistorie* hevdes det at det er forståelsen av Nord-Norge og nordlendinger som *annerledes* som har preget beskrivelsene av landsdelen og landsdelens folk gjennom hundrevis av år. Her forsøker en å finne en slags forklaring på denne ensidige betoningen av det spesielle. Det hevdes at om en ikke visste så mye om nordlendingene og deres liv, så visste en iallfall at Nord-Norge var langt borte, og det som er langt borte oppfattes ofte som noe annerledes.

Kanskje er det nå på tide å gi slipp på annerledesheten. Kanskje er det til og med på tide å ønske alternative versjoner av Nord-Norge og den nordnorske virkeligheten velkommen inn i det akademiske fellesskap. Alternative versjoner i den forstand at Nord-Norge framstilles på et vis som gjør at også unge nordlendinger kan kjenne seg igjen. Kanskje er det på tide å spørre tenåringen om hva som er hans eller hennes Nord-Norge. Og kanskje må også jeg som relativt ung nordlending nå få lov til å bruke meg selv som kilde, og si litt om hva som er Nord-Norge for meg – selvsagt uten å la det få form av pinlige og altfor intime bekjennelser.

For jeg kjenner ikke runeboomma, reinskillegjerdet eller læstadianer-forsamlingen. De har ingen plass i min erfaringsverden. Ei heller kjenner jeg fiskeren, selv om jeg vet at mine bestefedre ved siden av jordbruk også drev med fiske. Rytmen i min tilværelse har ikke vært satt av naturens sykluser, eller av innhøstingen fra naturressursene, men av skolegang og butikkenes åpningstider – for å sette det hele noe på spissen. I nabolaget rundt mitt barndomshjem gikk ikke folk rundt på gårdene og delte ut kokfisk til hverandre – men de lånte gjerne bort en kopp sukker i ny og ne. Fritida i barne- og ungdomsårene ble bare unntaksvis tilbrakt i fjæra eller på kaia. Vi traff heller jevnaldrende på fotballtrening, på speideren eller på ungdomsklubben. Popmusikk, diskotek og amerikanske såpeoperaer⁶ fikk også etter hvert en plass i den daglige tilværelsen. Men det hendte også at en mer eller mindre frivillig ble dratt med på skogsturer eller fisketurer på søndagen, og da for å nyte naturen, ikke primært for å bruke den.

Mange unge i dagens Nord-Norge opplever en tilværelse ganske lik den jeg kan skissere fra egen barndom og ungdom. Det viser seg at unge jenter i Finnmark er mer opptatte av språk og reiseliv enn av arbeid i fiskerinæringa. At jenter og gutter i Hammerfest er minst like opptatte av moter og går minst like moteriktig kledd som gutter og jenter andre steder. Og at jenter i Skibotn har lyst til å flytte til byen hvor det finnes flere fritidstilbud. Dette er unge som på samme måte som meg har et ytterst marginalt forhold til juksa, reinsdyret og fembøringen.

Sjarkromantikk og skyggeboksing med en tapt fortid

Likevel, jeg har ikke tenkt å avvise at en del muligens *er* annerledes i Nord-Norge. I et essay som drister seg til å ta opp dette til dels følsomme tema, tror jeg ikke at det kan understrekes for ofte fra forfatterens, dvs. min side, at det ikke er mulig og heller ikke interessant å avvise at det nordnorske samfunnet på mange måter har vært spesielt. Heller ikke at mye av særpreget har vært forårsaket av avhengigheten til de tradisjonelle næringene knyttet til utnytting av naturressursene. Som et ytterligere pikant krydder kommer det faktum at Nord-Norge aldri har vært spesielt homogent. Gjennom det som er blitt kalt 'de tre stammers møte' har landsdelen tradisjonelt vært arena for møter mellom ulike språk, kulturer og folk, det vil si mellom det norske, det samiske og det finske. Å se bort fra disse fakta vil være å gjøre seg skyldig i historieløshet – og det er det jo ingen som ønsker. Forestillingen om en

nordnorsk kultur står sterkt også i dag, og de fleste av de kulturelle markører som er knyttet til denne forestillingen tilhører det 'gamle' og det 'tradisjonelle' Nord-Norge. I tillegg skal jeg gjøre den innrømmelse at som en smule forfengelig nordnorsk jente, så fremstår tanken på å bli oppfattet som spesiell og eksotisk i bunn og grunn som ganske tiltalende!

Men det nordnorske samfunnet – i likhet med de aller fleste andre samfunn i den vestlige verden – står ikke på stedet hvil. Fokus for meg er dagen i dag, og det interessante er hvordan Nord-Norge framstår for vanlig nordnorsk ungdom av i dag. Og her synes det plausibelt å spørre om forestillingen om Nord-Norge som annerledes, eksotisk og spesielt holder vann også utenfor de dype, dunkle universitetskjellere og nedstøvede kontorer. Sjarkromantikk var et begrep som dukket opp i kjølvannet av debatten om Nord-Norge på 60- og 70-tallet, og det gir en treffende beskrivelse av den forherligelsen og idylliseringen som preget og fremdeles preger mange av innleggene. Kampen mot fraflytting og sentralisering i landsdelen var nettopp tuftet på framstillingen av Nord-Norge som vakkert, særegent og flott. Hvordan framstår Nord-Norge når vi tvinges til å kvitte oss med tåkefiltrene, som godt kan skape flotte effekter i andre sammenhenger, men som her kun vil bidra til forvirring og tåkelegging? Nei, her er det et skikkelig polaroid-filter som må til – for et øyeblikk å holde meg innenfor den fotografiske terminologi.

Tallenes tale og de stemmeløses stemme

Den offentlige statistikk tilbyr oss på et vis et slikt polaroid-filter. En kan nemlig tenke seg at denne kan tjene som ett utgangspunkt for å finne noen alternativer til sjarkromantikken – for det er vanskelig å tenke seg noe mindre romantisk enn denne typen data. Og nettopp sysselsettingsprosjenter og oversikter over næringsstruktur er det som trekkes fram av den forskningsfløyen som ønsker å demonstrere at Nord-Norge *har* endret seg rent produksjonsmessig. «Vi har beveget oss fra et overveiende primærnæringsbasert næringsliv til et overveiende tertiærnæringsbasert næringsliv,» heter det her. «Prosentandelen fiskere i Finnmark fylke er i dag betydelig lavere enn prosentandelen sysselsatt innenfor offentlig sektor,» heter det. For en forsker innenfor den kritiske sosiologiske disiplin er det få ting som utgjør en så takknemlig oppgave som å plukke fra hverandre argumenter som er fundert ensidig på denne typen data. Da etterlyser en straks analyser av kulturelle forskjeller og analyser av lokale og regionale variasjoner.

Til forsvar for sysselsettingsgrafene kan det imidlertid sies at den utvilsomt gir et bilde av hvilke aktiviteter det er som faktisk opptar folk i de fleste av ukas våkne timer. Dette er noe som ikke minst burde anerkjennes i den praksisorienterte tradisjonen innenfor samfunnsvitenskapene, hvor sammenhengen mellom kultur og praksis eller arbeid så sterkt vektlegges. Hva betyr det for folks kultur og identitet at det er nettopp disse aktuelle aktivitetene og ikke andre som sysselsetter dem? Hva fører endringer i yrkestilpassning til for folks livsverden, for enkeltpersoner og for samfunn?

Selv ser jeg på denne formen for tall og statistikker som viktig – ja, jeg vil til og med gå så langt som til å *påstå* at det er den. Men den er langt fra tilstrekkelig dersom en vil si noe fornuftig om Nord-Norge – eller andre samfunn for den del. Tallenes tale er høyrøstet og klar, men om en legger på et par bassganger og kanskje en overstemme vil bruset bli mer harmonisk og helhetlig. Det er andre ting som også må gis plass i analysene, i avhandlingene og i artiklene. Det finnes andre måter å illustrere nordnorsk ungdoms Nord-Norge på enn de som statistikker og grafer tilbyr oss. – Og svaret er ikke sjarkromantikk og bygdeideologi. De nye illustrasjonene vil måtte inneholde momenter som sosiologer gjerne begrepsfester som kultur, som identitet, som livsverden. Nord-Norge er jo så mye forskjellig, det finnes så mange fasetter, så mange ulike liv og tilværelser. Og alle kan med like stor rett hevde å representere den landsdelen jeg kaller for min. Det er ikke slik at all nordnorsk ungdom lever i det samme Nord-Norge og deler den samme livsverden. Sammen med sysselsettingsgrafene må derfor nordnorsk ungdom selv gis en stemme.

For kan hende er spriket mellom en del av de framstillingene som gis av Nord-Norge og den virkeligheten mange unge nordlendinger av i dag opplever, et slags generasjonsproblem. For makten til å definere problemstillingene i debatten om Nord-Norge har ikke ligget hos de unge. Når motstridende samfunnsvitenskapelige forskningsfløyer krangler så trykksverten ryker i landsdelens aviser, er det de middelaldrende (mannlige?) akademikere som representeres. En annen forklaring kan være at spriket rett og slett er uttrykk for den formen for romantisering, idyllisering og ønsketenkning som jeg foran kalte for sjarkromantikk. Muligens er det en kombinasjon av de nevnte alternativer, men like fullt har vi et problem dersom det er denne virkelighetsforståelsen som er enerådende innenfor Akademia. Iallfall er det en smule ironisk dersom det er slik at mens akademikere og universitetsansatte bekymrer seg over at barn ikke får lære tilstrekkelig om fembøringen og kyst-

kulturen, så er ungdommen selv mest opptatt av nedleggingen av bygdas ungdomsklubb eller kino.

Modernisering, Gemeinschaft og annen sosiologisk barnelærdom

Det nordnorske samfunnet har endret seg, og dagens unge lever ikke i det samme Nord-Norge som våre foreldre gjorde da de var unge. Det Nord-Norge våre foreldre opplevde som unge er derfor i en viss forstand fremmed for oss som er unge i dag. Dette må vi ha lov til å kalle et faktum, for hva en ellers måtte ha imot sysselsettingsgrafen, så er det iallfall vanskelig å argumentere mot den når den demonstrerer produksjonsmessige endringer av typen forskyvning fra primærnæring til offentlig sektor. Innenfor sosiologien knytter en gjerne denne formen for samfunnsendring til begrepet om modernisering, og dette har vært et yndet tema helt fra sosiologiens morgen. Også innenfor skjønnlitteratur har det tradisjonelles møte med det moderne vært tatt opp, og Albert Camus' bok *Det første menneske* er et vakkert eksempel på det. Her skildrer Camus guttungen fra den kabylske landsbygda i møtet med den moderne verden, representert ved utdanningssystemet. Overgangen fra barndommens jomfruelige tilværelse til det nye og ukjente framstilles som på samme tid smertefull og på et vis ønsket. Guttungen oppdager idet han som voksen igjen møter barndommens verden at han er blitt et nytt menneske. Det moderne har endret ham.

Samfunnsendring på et makroorientert nivå innebærer også endring i mer kulturell forstand. I tillegg må en kunne anta at også mennesket og menneskets identitet endrer seg i takt med disse, det vil si hvordan folk opplever sine liv, hvordan folk ser verden og seg selv og hvordan folk samhandler seg imellom – deres sosiale relasjoner om en vil. «Samfunnet skaper mennesket og mennesket skaper samfunnet.» Det velsignede redningstau som Peter L. Berger og Thomas Luckmann i sin tid kastet ut til oss som frykter henholdsvis det strukturalistiske helvete eller den relativistiske fallgrube, er heller ikke i denne sammenhengen dumt å klamre seg til. Om vi så ender opp med et «endimensjonalt selv» à la Herbert Marcuse, et «minimalt selv» à la Christopher Lasch, et «impulsivt selv» à la Ralph H. Turner eller et marxistisk «fremmedgjort selv», får bli en diskusjon som vi får nærme oss ved en senere anledning.

Ja, for det kan vi vel diskutere? Det er vel et tema selv for oss som holder på med Nord-Norge? Det er vel ikke slik at de prosessene som våre sosiolo-

giske forfedre skrev om for noen hundreår siden, ennå ikke har nådd Nord-Norge? Det er vel ikke slik at vi forble i en tilstand av Gemeinschaft, mens alle andre fortsatte inn i den rasjonaliserte, individualiserte modernitet?

Vakuum og en spesiell nordnorsk modernitet

Et naturlig spørsmål vil i forlengelsen av dette bli om det nordnorske samfunnet har endret seg på samme måte som alle andre industrialiserte samfunn i den vestlige verden. Kan hende bør vi her fare litt varsomt fram, og ikke være for generell når vi bruker begreper som moderniseringsprosesser og moderne samfunn, begreper som sosiologer har en tendens til å strø om seg med i tide og utide. De endringer i det nordnorske samfunnet som jeg snakker om her, viser til transformasjoner av samfunn, av livsformer og av levemåter. Vi snakker altså ikke om fullstendig *nye* livsformer og levemåter. Endringene eller moderniseringsprosessen eller moderniteten – kall det hva du vil – lander i samfunn som allerede finnes med sine livsformer og sin kultur.

Moderniseringsprosessene er dermed ikke forutsetningsløse, og de lander ikke i noe vakuum. Heller ikke er det slik at moderniseringsprosessene med nødvendighet og ene og alene kommer utenfra, som eksternt definert og determinert. Samfunn endres ikke utelukkende utenfra. Samfunn i endring – som Nord-Norge i denne sammenhengen kan få lov til å stå som representant for – utvikler samtidig sine egne modernitetsuttrykk. Interessant blir det da å spørre hva som er spesielt med den nordnorske moderniteten. Er et perspektiv om funksjonell differensiering tilstrekkelig når vi snakker om nordnorsk modernisering og modernitet? Kan vi forklare de prosessene som finner sted i Nord-Norge på nøyaktig samme måte og ved hjelp av nøyaktig de samme begreper som vi forklarer de prosessene som har funnet og finner sted i industrisamfunn i Tyskland eller England? Hva skal vi lete etter: det spesielle med de nordnorske moderniseringsprosessene eller det allmenne med dem?

For å gjøre det hele ytterligere tåkete og ugjennomtrengelig, stilles det spørsmålsteget ved hva 'det moderne' egentlig er. Det har vært skrevet side opp og side ned med mer eller mindre klargjørende analyser av 'det moderne'. I tillegg er det enkelte som ikke en gang vil høre snakk om det moderne og som betrakter hele begrepet som passé. Uansett, lettvint som det kanskje høres ut, så er det jo faktisk slik at vi har en evne til å kategorisere fenomener, ting og hendelser som henholdsvis gammeldagse og

moderne. Kanskje kan en slik enkel dikotomisering av verden rundt oss gjøre at vi likevel kan tillate oss å benytte oss av begreper som 'tradisjonalisme' og 'modernitet'.

Hvordan avslutte et sosiologisk essay

Det er det spesielle, særegne og unike Nord-Norge som har vært trukket fram i mye av den forskningen som har vært gjort. Selv som nordnorsk kan en få problemer med å kjenne seg igjen i den verden som det her forskes på. Er det kanskje, som Jens-Ivar Nergård har kalt boken sin, et *skjult* Nord-Norge? Er det til og med et så skjult Nord-Norge at selv mennesker som er vokst opp her og som bor her ikke greier å få øye på det? Jeg føler trang til å sette spørsmålstejn ved om det virkelig er sånn at *alt* er så spesielt med og i Nord-Norge. Eller er det rett og slett dette som på ett eller annet vis har vært *gjort* interessant og har vært trukket fram som interessant? Det er en nødvendighet å få øye på det spesielle, men sosiologi og samfunnsvitenskap handler vel også om å få øye på det allmenne. Med en til dels omfattende forskningslitteratur på både samiske forhold, fiskeri og fiskevær, vil jeg med iallfall en undertone av alvor driste meg til å spørre om ikke 'mitt' Nord-Norge, altså det Nord-Norge ungdom vokst opp på 70-, 80- og 90-tallet kjenner, er *mer* skjult og ukjent enn disse andre delene av Nord-Norge: det samiske, fiskerens Nord-Norge og alt det andre såkalt særegne? Kanskje må det ikke være sånn at det finnes en «professorens nordlending» og en «nordlendingens nordlending».

I essayets første avsnitt spurte jeg om hva som var 'det egentlige Nord-Norge'. Og det er et spørsmål som naturligvis forutsetter at en betrakter «det egentlige Nord-Norge» som et adekvat begrep. Jeg tror at jeg har demonstrert ganske tydelig at jeg er blant dem som finner seg nødt til å avvise denne typen begrepsbruk. For det første finnes det *mange* nordnorske virkeligheter, ikke bare en. Og videre skurrer det ikke så rent lite i mine ører at det skulle finnes ett bestemt Nord-Norge som på en eller annen måte skulle være mer 'egentlig' enn andre «Nord-Norger». Den observante leser vil antakeligvis ha konstatert for seg selv at dette er et tema som forfatteren gløder for. Og riktignok er essayets tema utløst av en strengt personlig interesse, det er jo tillatt for samfunnsvitere, har jeg forstått. Jeg ville skrive om virkelighetens Nord-Norge – Nord-Norge slik det fremstår i sine mange fasetter og med sine mange ulike uttrykk og virkeligheter. Og en av disse virkelighe-

tene er Nord-Norge som det materialiserer seg for mange unge nordlendinger av i dag – nordlendinger som meg selv. For helt mot slutten å tillate meg å bli litt pretensios, så ville jeg vie dette essayet til den lille delen av Nord-Norge som tilhører meg – og noen tusen andre unge mennesker i landsdelen. Ikke det at den tilhører meg i noen absolutt eller bokstavelig forstand, men det er denne delen som først og fremst representerer Nord-Norge for meg. Kan hende passer ikke dette Nord-Norge på glansede postkort eller reklame for «the land of the midnight sun». Kanskje var det ikke det Nord-Norge du som leser og kanskje som utenforstående forventet å finne eller det du ønsket å finne. Kanskje er det til og med et politisk ukorrekt Nord-Norge – eller politisk korrekt, alt ettersom. Jeg har imidlertid i en tid med døde ideologier og svimeslåtte helter, valgt å betrakte denne typen hensyn som mindre interessante. For meg har dette vært en begynnelse på en søken, ikke etter det 'genuine', det 'autentiske' eller det 'egentlige' Nord-Norge, men etter noe så enkelt som «mitt Nord-Norge».

Men for all del: La gjerne Nord-Norge innta deg.

Noter

- 1 Sitatet er hentet fra *Ottar* nr. 2 1989.
- 2 Sitatene fra Valkendorf, Beheim og La Martinières er hentet fra Carl Huitfeldt: *Norge i andres øine. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år*. Gyldendal, 1932.
- 3 Ibid.
- 4 Brantenberg, Hauan og Knutsen (red.), 1994: *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- 5 Gjengitt i Nils M. Knutsen: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar*, nr. 2 1989.
- 6 Her må leseren huske på at jeg antageligvis tilhører den første generasjonen i Norge som fikk fenomenet såpeopera inn som en del av barndommen, blant annet gjennom banebrytende serier som *Dynastiet* og *Falcon Crest*.

Litteratur

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas, 1967: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Blom, Gustav Peter, 1989: *Bemærkninger paa en Reise i Nordlandene og igjennem Lapland til Stockholm i Aaret 1827*. Gjengitt i Nils M. Knutsen: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar*, nr. 2 1989.

- Brantenberg, Hauan og Knutsen (red.), 1994: *Nordnorsk kulturhistorie*. Oslo: Gyldendal.
- Camus, Albert, 1995: *Det første menneske*. Oslo: Aschehoug.
- Du Chaillu, Paul B., 1964: *Dagar og netter i nord. Ein franskmanns vandreliv i Norge i 1870-åra*. Oslo: Samlaget.
- Huitfeldt, Carl, 1932: *Norge i andres øine. Utdrag av utenlandske reisebeskrivelser gjennom 2000 år*. Gyldendal.
- Knutsen, Nils M., 1989: «Avsides inn i eventyret ligg det. Om reiseskildringer fra Nord-Norge.» *Ottar* nr. 2 1989.
- Lasch, Christopher, 1984: *The Minimal Self: Psychic Survival in Troubled Times*. New York: W.W. Norton.
- Marcuse, Herbert, 1991: *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. 2. ed. London: Routledge & Kegan Paul.
- Nergård, Jens-Ivar, 1994.: *Det skjulte Nord-Norge*. Oslo: Ad Notam Gyldendal,
- Turner, Ralph H., 1976: «The Real Self: From Institution to Impulse.» I *American Journal of Sociology* 81: 980-1016.